

Grobniščina i izbori 1945. - 1947. godine

Bartulović, Željko

Source / Izvornik: **Grobnički zbornik, 2007, 8, 117 - 126**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:265484>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-24**

PRAVNI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

GROBNIČKI
ZBORNIK
SV. 8

Rijeka, 2007.

Grobnički zbornik, broj 8

Izdavač:

Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine

Za izdavača:

Stanislav Lukanić

Uredništvo:

Monika Čargonja, Dajana Haramija, Vlasta Juretić, Stanislav Lukanić, Irvin Lukežić, Iva Lukežić, Sanja Maršanić-Juričić, Marta Simčić, Vinko Škaron

Glavni i odgovorni urednik:

Irvin Lukežić

Naslovna stranica:

Zvonimir Kamenar

Tehnička oprema, priprema i tisak:

A.T.G. d.o.o. - Čavle

UDK:

908(05)

ISSN 0353-3905

Lektura i korektura:

Nensi Čargonja

Prijevod sažetaka na engleski:

Anita Memišević

Naklada:

1000 primjeraka

Zbornik je tiskan uz novčanu potporu Općine Čavle

KAZALO

UVODNA NAPOMENA

ZNANSTVENI SKUPOVI 2002.-2006.

<i>Lujó Margetić</i> : Bilješke o dosad nepoznatoj vijesti o grobničkim permanima	11
<i>Darko Deković</i> : Ponovni nalaz Molitvenika Gašpara Vnučića	23
<i>Nina Kudiš-Burić – Darko Tolić</i> : Drvena barokna skulptura srebrnina u grobničkim crkvama – novi prijedloz i.....	29
<i>Bosiljka Janjatović</i> : Obitelj Batthyany i Grobničani	41
<i>Irvin Lukežić</i> : Tragom Mijata Sabljara	45
<i>Željko Bartulović</i> : Dvije propovijedi u grobničkoj župi iz XIX. stoljeća (prilog istraživanju arhivske građe)	51
<i>Bosiljka Janjatović</i> : Grobniščina i pitanje talijanske okupacije nakon Prvog svjetskog rata	71
<i>Željko Bartulović</i> : Grobniščina i talijanski pravni sustav (1941.-1943.)	75
<i>Manon Giron</i> : Osnovna škola Ratulje (1945.-1963.) – izvor za povijest školstva na Grobniščini	93
<i>Željko Bartulović</i> : Grobniščina i izbori 1945.-1947. godine	117
<i>Krešimir Galin</i> : Nekoliko elemenata antičke baltičke kulture na Grobniščini (II.)	127
<i>Sanja Zubčić</i> : Atribucija u grobničkom govoru	153
<i>Krešimir Galin</i> : Grobnički sopci, sopele i njihova glazba	163
<i>Petar Strčić</i> : Prilog proučavanju života i djela dr. sc. Bosiljke Janjatović (1936.- 2006.)	183
<i>Snežana Marija Marčec – Petar Strčić</i> : Prilog za bibliografiju dr. sc. Bosiljke Janjatović	231

POVIJESNA I KNJIŽEVNA VRELA

<i>Mladen Zajc</i> : Prijepis matične knjige vjenčanih župe sv. Filipa i Jakova u Grobniku (1733.-1815.)	259
<i>Irvin Lukežić</i> : Vijesti o Grobniku i njegovoj okolici iz starih hrvatskih listova i novina	327
<i>Biserka Fućak</i> : Spomenica župe Cernik – izvodi iz zabilježski župnika Srećka Blaževića	369
<i>Niko Cvjetković</i> : Analiza romana “I de Francolini”	379
<i>Iva Lukežić</i> : Uspomene Romana Hlače na sudioništvo u Prvom svjetskom ratu ...	411

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJI

<i>Franjica Linčić</i> : Pučko liječenje u Svilnome	431
<i>Veljko Franović</i> : Prošešija na Duhovski pondijak	437
<i>Franjica Linčić</i> : U društvu mljekarica	445
<i>Josip Čargonja</i> : Usmeno stvaralaštvo: tradicija boćanja sa drvenim boćama na Grobniščini	451

AKTUALNOSTI

Grobnička jesen 2006.	477
----------------------------	-----

Dr. sc. Željko Bartulović

GROBNIŠĆINA I IZBORI 1945. - 1947. GODINE

1. Grobnišćina nakon oslobođenja 1945. godine

Neposredno po oslobođenju Grobnišćine 1945. pored Narodnog Odbora funkcije vlasti vrše i ustanove Jugoslavenske armije (JA) kao nositelji vojne vlasti na ratnom području. Na čelu *Komande grada Sušaka* nalazio se kapetan Ivan Milošević, a njegov zamjenik i politički komesar je poručnik Ivan Blažević.¹ Vojno zapovjedništvo JA ukinuto je 12. srpnja 1945.² Područje Grobnišćine nalazilo se u samostalnom *Okružnom Narodnooslobodilačkom odboru (NOO-u) za Hrvatsko primorje* u neposrednoj nadležnosti vlade Federalne Hrvatske u kotaru Sušak.³ Okružna narodna skupština 17. veljače 1946. donosi zaključak o preimenovanju u *Primorsko-goranski okrug*, jer u okrug ulaze kotari Delnice, Čabar i Fužine.⁴

Zakon o izborima Narodnih odbora određuje da je u izbornoj jedinici u kojoj se vrši izbor samo jednog odbornika izabran onaj kandidat koji je dobio relativnu većinu glasova.⁵ U izbornoj jedinici gdje se izbori vrše po kandidatskim listama s više kandidata izborni rezultat utvrđuje se prema proporcionalnom sistemu. Broj glasova koji je dobila svaka lista dijeli se brojem od jedan na više, onoliko koliko treba

¹ Primorski vjesnik br. 149, 12. svibnja 1945. "Proslava dana pobjede na Sušaku". Tom prigodom govorio je poručnik Blažević. Primorski vjesnik br. 148, 7. svibnja 1945. "Oduševljene manifestacije na Rijeci i Sušaku povodom oslobođenja Rijeke". Vojni zapovjednik grada Rijeke bio je major Kargačin. Primorski vjesnik br. 165, 24. lipnja 1945. "Komanda Grada Sušaka poziv" potpisan je zapovjednik kapetan Milošević.

² Primorski vjesnik br. 174, 15. srpnja 1945. "Građani i građanke grada Sušaka".

³ SIROTKOVIĆ, Hodimir, Organizacija narodne vlasti u Hrvatskoj u vrijeme konačnog oslobođenja zemlje u proljeće 1945. godine, u *Oslobođenje Hrvatske 1945. godine*, str. 235-237. Ostali kotari su: Kraljevica, Crikvenica, Novi Vinodolski, Senj, Krk, Rab, Pag, Cres-Lošinj.

⁴ Primorski vjesnik br. 266, 20. veljače 1946. "Izvanredno zasjedanje Okružne narodne skupštine za Hrvatsko primorje". Istodobno su spojeni kotari Crikvenica i Novi te Fužine i Delnice u dva nova upravna kotara. Ravna Gora i Sušica pripojene su kotaru Delnice.

⁵ Npr. ako se bira 6 odbornika a istaknute su 4 liste. Prema rezultatima uzima se u obzir 6 najvećih količnika. Liste br. I., II. i III. dobivaju po dva odbornika, a lista br. IV nema ni jedan količnik među 6 najvećih pa će ostati bez odbornika.

izabrati odbornika, pa se uzimaju redom u obzir najveći količnici svake pojedine liste. Pojedine liste mogu se povezivati, pa se rezultat uzima kao zbir, a između njih se odbornička mjesta dijele razmjerno polučenom rezultatu. Kako je u praksi bilo nemoguće kandidirati drugu listu osim one Narodne fronte (NF), to druge stranke nisu mogle izaći na izbore. Izborna utrka s "jednim konjem" nije ostavljala mjesta dvojbi tko će pobijediti. Prigodom predlaganja kandidata dobro se pazilo da kandidat slijedi političku liniju NF i njene vodeće snage – Komunističke partije (KP). Prvi izbori, za Ustavotvornu skupštinu 11. studenoga 1945. bili su opredjeljenje za antifašističku listu, a svaki slijedeći predstavljali su filter iz kojeg su ispadali kandidati koji nisu odgovorali radikalnom političkom smjeru.

	I. lista	II. lista	III. lista	IV. lista
zbir / 1	866	628	324	136
rezultat/2	433	314	162	68
rezultat/3	144	104	54	22

2. Izbori za JNOF 17. svibnja 1945. godine

Kako bi se pokazalo da se na čelu Jedinствene narodnooslobodilačke fronte (JNOF) ne nalaze samo članovi KP, već i antifašistički građanski političari, poglavito osobe iz ovih krajeva, na Sušak često dolazi Ante Vrkljan član Hrvatske seljačke stranke (HSS), tada ministar prosvjete u vladi Federalne Jedinice Hrvatske.⁶ Takvu politiku KP podržao je dio hrvatskih građanskih političara koji se nadao uspostavi demokratske vlasti. U tom je duhu bila i odluka Izvršnog odbora HSS da se stranka ponovno nazove *Hrvatska Republikanska Seljačka Stranka (HRSS)*. Za predsjednika je izabran Franjo Gaži, a Vrkljan za tajnika Izvršnog odbora.⁷

Kako bi se pokazalo da JNOF nije protiv Crkve te da će KP kao vodeća snaga u njoj poštivati prava vjernika, IO JNOF-e grada Sušaka poziva pučanstvo na misu zahvalnicu prigodom oslobođenja 20. svibnja 1945.⁸ Podržavalo se učešće klera u JNOF. Predsjednik rajonskog odbora JNOF Trsata bio je svećenik don Mirko Župan.⁹

Pored JNOF-e bila je aktivna i KP koja je održala I. konferenciju te jedinstveni sindikati na čijem čelu se nalazio predsjednik Poldo Brnabić.

⁶ Primorski vjesnik br. 148, 7. svibnja 1945. "Oduševljene manifestacije na Rijeci i Sušaku povodom oslobođenja Rijeke." On je govorio na jednom od prvih političkih zborova, održanom prigodom oslobođenja Rijeke ističući značaj Sušaka kao i priključenje Rijeke Hrvatskoj.

⁷ Primorski vjesnik br. 169, 4. srpnja 1945. "Sastanak Izvršnog odbora HSS-a. Obnovljeno ime Hrvat. Republikanska Seljačka Stranka".

⁸ Primorski vjesnik br. 151, 19. svibnja 1945. "Iz tajništva JNOF-e:". Misa je održana pred gradskom vijećnicom na Duhove 20. svibnja 1945.

⁹ Primorski vjesnik br. 17, 20. srpnja 1945. "Konferencija JNOF-e Trsat". Na istoj sjednici održanoj 15. srpnja 1945. u Narodnoj čitaonici na Trsatu spominje se tajnik Ivan Baćac, dok je Milan Jelušić bio predsjednik mjesnog NOO Trsata.

Postupak stvaranja organizacije JNOF bio je dovršen kada je na sjednici plenuma Narodne fronte (NF) za Hrvatsko primorje izabran Izvršni odbor.¹⁰ Sastav IO u kojem su dva istaknuta predratna člana HSS, a tada HRSS, Jukić i Brozina te gvardijan franjevačkog samostana na Košljunu Buratović trebao je dokazati demokratičnost nove vlasti.¹¹

3. Izbori za Narodne odbore 30. rujna 1945. godine

Plenum Okružnog NO Hrvatskog primorja na čelu s predsjednikom Perom Komadinom i tajnikom Ljubom Marušićem donio je odluku da se 30. rujna 1945. održe izbori za organe narodne vlasti.¹² Grobnišćina s kotarima Sušak i Kastav sačinjavala je I. izborni kotar.¹³

U predizbornoj promidžbi uključila se HRSS-e pozivajući se na načela braće Radić, a glavni tajnik IO HRSS, ministar A. Vrkljan izjavio je da će se obnoviti stranačke organizacije te da neće biti "jednopartijskog sistema."¹⁴ Istog dana, 30. rujna trebali su se održati izbori za više razina vlasti pa su dane *Upute za glasovanje*. U mjestima se biralo bijelim listićima NO, plavima za kotar, a crvenima za Okružnu.¹⁵ Omogućen je izbor između više kandidata, ali svi su morali proći postupak predlaganja u okviru NF, jer niti jedna druga lista nije bila postavljena. Na taj način, iako je NF djelovala kao udruga koja bi trebala okupljati raznorodne političke skupine, čime bi se negirao jednopartijski sustav, nameće se zaključak o izbornoj utrci sa samo "jednim konjem". Na izbore je izašlo oko 80% birača.¹⁶

¹⁰ Primorski vjesnik br. 192, 26. kolovoza 1945. "Konferencija plenuma Narodne Fronte za Hrv. primorje". U IO su ušli: prof. Blaž Polić, Slavko Rogić, Emil Karadžija, Pero Komadina, Jure Jukić, Genoveva Tomić, fra Angeo Buratović, Petar Žic, dr. Peteh, Albert Petrc, ing. Nikola Brozina, Bernard Brnabić, Zvonko Keko i Katica Butković.

¹¹ Primorski vjesnik br. 217, 24. listopada 1945. "Hrv. Prim. birat će na izborima za Ust. skupšt. najbolje svoje sinove, prvoborce i organizatore nar. ustanka".

¹² Primorski vjesnik br. 196, 5. rujna 1945. "Plenum Okružnog NO zaključio je da se 30. rujna održe u Hrvatskom primorju izbori za organe narodne vlasti".

¹³ Primorski vjesnik br. 199, 12. rujna 1945. "Okružna komisija postavila je članove izbornih komisija za kotareve". Predsjednik kotarske izborne komisije bio je Petar Šimac, predsjednik Kotarskog narodnog suda Sušak, a tajnik Drago Kontuš član GNO-a Sušak.

¹⁴ Primorski vjesnik br. 199, 12. rujna 1945. "Pristaše HRSS-e još jednom će potvrditi da su vjerni načelima braće Radića".

¹⁵ Primorski vjesnik br. 206, 28. rujna 1945. "Svi na izbore za organe narodne vlasti. Upute za glasanje"

¹⁶ Primorski vjesnik br. 209, 5. listopada 1945. "Rezultati izbora za Okružnu Narodnu skupštinu". U Okružnu narodnu skupštinu su iz grada Sušaka izabrani: dr. D. Kozulić, E. Karadžija, M. Mezorana, R. Glazar, I. Matrljan, I. Polić, D. Majstorović, D. Ratković, B. Brnabić, V. Nikšić, M. Rihtman, M. Premužić i V. Medanić.

4. Izbori za Ustavotvornu skupštinu 11. studenoga 1945. godine

Kada se govori o izborima nakon II. svjetskog rata obično se navode oni za Ustavotvornu skupštinu. Njihov značaj leži u činjenici da je konstituenta trebala ustavom utvrditi oblik vladavine, kao i druga temeljna pitanja uređenja države. Privremena narodna skupština (PNS) nastala proširenjem AVNOJ-a na njegovom trećem zasjedanju u Beogradu od 7. do 10. kolovoza 1945. trebala je sukladno preporukama Krimске konferencije i sporazumu Tito-Šubašić, okupiti vijećnike AVNOJ-a te članove predratne Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije izabrane na izborima 1938. Međutim Predsjedništvo AVNOJ-a u postupku njihova uključenja u rad koristi mogućnost odbijanja onih koji su surađivali s okupatorom. Na taj su način iz rada PNS mogli biti odstranjeni ne samo suradnici, već i svi oni koji se nisu slagali s stajalištima JNOF i KP te AVNOJ-a. Kada se primjenom kriterija u PNS našlo svega 36 bivših zastupnika pribjelo se "kozmetičkim" poboljšanjima, pa je u PNS pozvano 69 političara iz predratnih građanskih stranaka te 13 osoba izvan stranaka, kao istaknutih znanstvenih djelatnika. Oni nisu predstavljali opasnu oporbu spram 318 nazočnih od ukupno 368 vijećnika AVNOJ-a. Skupina građanskih političara okupila se oko dr. Milana Grola, ali je odustala od postavljanja zasebnih listi na izborima za Ustavotvornu skupštinu, kritizirajući nedemokraciju rada u PNS i predviđenog postupka izbora. Na izbore 11. studenoga 1945. izašla je samo jedna lista - lista Narodne fronte (NF).

U upravnom okrugu Hrvatskog primorja postojala su 3 izborna okruga, pored Sušaka - Kastva, Novi i Rab, u kojima su postavljene kandidatske liste NF za Ustavotvornu skupštinu. U kotaru Sušak - Kastav na osnovnoj listi NF bio je Ante Vrkljan, činovnik i ministar prosvjete u narodnoj vladi Hrvatske sa Sušaka, a njegov zamjenik bio je Emil Karadžija, radnik i tajnik JNOF za Hrvatsko primorje sa Sušaka. Uz osnovnu istaknute su dvije tzv. vezane liste NF. Kandidat prve bio je prof. Blaž Polić, predsjednik Okružne JNOF sa Sušaka, a njegov zamjenik Slavko Smokvina, radnik sa Sušaka. Na drugoj listi bio je dr. Vinko Mikuličić, činovnik sa Sušaka i Ante Ciotti, otpremnik iz Bakra.¹⁷ Okružna kandidatska lista NF okruga Hrvatsko Primorje predana izbornoj komisiji na potvrdu 1. listopada bila je dijelom Savezne liste NF čiji je nositelj Josip Broz Tito.¹⁸

Temeljem Zakonom o Ustavotvornoj skupštini utvrđenog dvodomnog sustava Ustavotvorne skupštine, pored zastupnika u Saveznoj skupštini, koji se bira na svakih

¹⁷ Primorski vjesnik br. 207, 30. rujna 1945. "Kandidatske liste NF u Hrv. Primorju za Ust. skupštinu". Podaci o kandidatima donijeti su u br. 217, 24. listopada 1945. "Hrv. Prim. birat će na izborima za Ust. skupšt. najbolje svoje sinove, prvoborce i organizatore nar. ustanka". A. Vrkljan, ministar prosvjete, rođen je 1899. Od 1923. bio je tajnik gradske i kotarske organizacije HSS na Sušaku. Nakon okupacije uhapšen je od Talijana, a na oslobođeni teritorij prelazi tijekom ljeta 1943. E. Karadžija rođen je 1913., najamni radnik. Pri osnivanju Stranke radnog naroda 1938. na Sušaku postaje članom njenog odbora. Blaž Polić rođen je 3. veljače 1886. u Fužinama. Diplomirao je filozofiju u Zagrebu, a od 1914. je profesor Sušačke gimnazije. Slavko Smokvina Kiki iz Kostrene član je Kotarskog NO za Sušak. Dr. Vinko Mikuličić, odvjetnik sa Sušaka, rođen 19. srpnja 1887. u Sušaku. Neko vrijeme bio načelnik grada Sušaka. Uhićen po Talijanima do 24. lipnja 1942. bio je u logoru. Ante Ciotti, rođen 21. siječnja 1910. u Sušaku, gdje je završio trgovačku akademiju.

¹⁸ Primorski vjesnik br. 208, 3. listopada 1945. "Okružna izborna komisija".

40.000 stanovnika biraju se zastupnici u Skupštini naroda. U nju se iz Hrvatska, kao i svake federalne jedinice, bira po 25 zastupnika (Autonomna pokrajina Vojvodina 15, Autonomna oblast Kosovo i Metohija 10). Kandidati za Skupštinu naroda iz federalne jedinice Hrvatske, s područja Hrvatskog primorja bili su Mate Kršul, vijećnik sabora i PNS, pukovnik Vicko Antić, raniji zapovjednik 13. primorsko-goranske divizije i Franjo Borić, član Sabora iz Crikvenice. Nositelj liste za Hrvatsku bio je Vladimir Nazor.¹⁹

U predizbornoj promičbi ponovno je uzela učešća HRSS čiji je IO donio proglas prigodom izbora pozivajući birače da glasuju za listu NF,²⁰ a aktivan na skupovima NF-e ponovno je ministar Vrkljan.²¹ U gradu Sušaku glasovalo se u sedam izbornih rajona, koji su postojali i na posljednjim izborima za NO-e 30. rujna 1945. Na izborima 11. studenoga 1945. prema službenom izvješću Okružne izborne komisije u izbornom kotaru Sušak glasovalo je 35.513 birača.²² Vrkljan je dobio 28.481 glas, Polić 3.980, a Mikuličić 2.573. Za zastupnika kotara Sušak izabran je Ante Vrkljan.²³ Na izborima 11. studenoga u Hrvatskom primorju glasovalo je 97,99% birača.²⁴ Za poslanika Skupštine naroda iz Hrvatske u Hrvatskom primorju je izabran Franjo Borić, trgovac iz Crikvenice. U izbornom okrugu Hrvatsko primorje upisano je bilo 82.917 birača, glasovalo ih je 80.506 (97,09%), nije glasovalo 2.411 (2,91%), za listu Narodnog fronta bilo je 79.314 (98,52%) glasova, a za kutiju bez liste 1.192 (1,48%) što je daleko manje od prosjeka Hrvatske gdje je protiv glasovalo 3,28%. Na izbore za Ustavotvornu skuštinu na razini čitave Hrvatske ukupno izašlo 91,77% upisanih birača, lista NF dobila je 91,52%, a kutija bez liste 8,48% glasova.²⁵

Izbori za Ustavotvornu skupštinu mogu se ponovno okarakterizirati kao "utrka s jednim konjem" koja ne ostavlja mjesta dvojabama oko rezultata. Tome nije moglo pomoći ni postavljanje tzv. "kutije bez liste" (ili "čorave kutije") za koju su glasovali oni koji se nisu slagali s politikom NF, a nakon odustanka oporbenih političara od izlaska na izbore nisu mogli glasovati za drugu listu. Treba ukazati na činjenicu da je *Zakon o biračkim spiskovima* donešen od PNS, u odnosu na predratne propise proširio izbornu pravo na žene, dobni cenzus smanjio s 21 na 18 godina, dok su pravo dobili vojnici, a pripadnici Narodnooslobodilačke vojske (NOV) mogli glasovati bez obzira na dob. Njegove odredbe su u usporedbi s predratnim propisima demokratske, ali sadrže i bitnu odredbu koja je omogućila uklanjanje političkih protivnika.

¹⁹ Primorski vjesnik br. 222, 4. studenoga 1945. "Dvodomni sistem ustavotvorne skupštine izraz je demokratske narodne volje".

²⁰ Primorski vjesnik br. 216, 21. listopada 1945. "Hrvatski seljački narode!".

²¹ Primorski vjesnik br. 220, 31. listopada 1945. "Narod Hrvatskog primorja za republiku".

²² Primorski vjesnik br. 226, 14. studenoga 1945. "Izborni rezultati u našem okrugu".

²³ Primorski vjesnik br. 227, 16. studenoga 1945. "Službeni izvještaj Okružne izborne komisije o rezultatima izbora na dan 11. studenoga". U kotaru Novi glasovalo je 19.509 birača, a u Rabu 25.484. U kotaru Novi izabran je Petar Komadina, a na Rabu Jurica Knez.

²⁴ Primorski vjesnik br. 226, 14. studenoga 1945. "Historijski 11. studeni u Hrvatskom Primorju".

²⁵ KISIĆ-KOLANOVIĆ, Nada, Problem legitimiteta političkog sustava u Hrvatskoj nakon 1945., Časopis za suvremenu povijest, 24 (3), Spomenica Fikreti Jelić-Butić i Ivanu Jeliću, Institut za suvremenu povijest, Zagreb 1992., str. 194.

Riječ je o oduzimanju biračkog prava aktivnim suradnicima okupatora. Presude su donosili *Sudovi za zaštitu nacionalne časti*, a obzirom na ozračje (javnost koja je putem bukača pretvorena u gomilu koja traži osudu, odbojnost spram suradnika s okupatorom pa makar se radilo o sumnji i teško provjerljivim navodima raznih svjedoka) dolazilo je do svrstavanja u red suradnika svih koji se nisu slagali s politikom NF ili KP. Suradnicima s okupatorom proglašavani su naročito pripadnici građanskih slojeva pučanstva. Kako su mnogi imali imovinu ili tvrtke koje su, prema ranije navedenim talijanskim i njemačkim propisima bile obvezne surađivati s tadašnjim organima vlasti, ta se činjenica prešućivala, a osobe osuđivale zbog suradnje. Uz gubitak časti, u što je ulazio i gubitak biračkog prava, te su se osobe često kažnjavale konfiskacijom imovine, naročito ako su bile imućne te kaznom rada za dobrobit naroda. Politički procesi uzeli su maha, a jedan od najpoznatijih na Sušaku bio je onaj protiv dr. Viktora Ružića.²⁶

5. Izbori za Ustavotvorni sabor NRH 10. studenoga 1946. godine

Nakon izbora za Ustavotvornu skupštinu "čišćenje" politički nepoćudnih osoba nije dovršeno, već se stalo širiti. Početkom siječnja 1946., neposredno prije donošenja ustava FNRJ, započela je kampanja protiv krčkog biskupa Srebrnića, kao dio borbe protiv onog svećenstva koje nije pružilo bezrezervnu podršku novoj vlasti.²⁷ Sve to je potrebno kako bi se nakon pobjede NF na izborima za konstituantu i donošenja ustava FNRJ, koji su označili učvrćenje nove vlasti, ranije izabrani organi vlasti očistili od pojedinaca koji nisu uživali puno povjerenje KP. Došlo je do promjena u vladi Narodne Republike Hrvatske (NRH) 26. veljače 1946., ali Vrkljan i dr. A. Koharović i dalje ostaju u njoj.²⁸ Zakon o izboru narodnih zastupnika za Ustavotvorni Sabor NRH donešen je 29. kolovoza 1946.²⁹ Nakon toga Prezidijum Sabora raspušta Sabor ukazom od 26. rujna 1946., a drugim ukazom određuje izbore za Ustavotvorni sabor za dan 10. studenoga 1946.³⁰

²⁶ Primorski vjesnik br. 193, 29. kolovoza 1945. "Protunarodni rad i djelovanje Viktora dr. Ružić" i br. 194 od 31. kolovoza 1945. "Viktor Ružić je osuđen" donose podatke o postupku protiv bivšeg bana Savske banovine i ministra pravde dr. Viktora Ružića. To nije bio jedini proces, vidi Primorski vjesnik br. 175, 18. srpnja 1945. "Osude Suda za zaštitu nacionalne časti u Sušaku pomagačima i suradnicima okupatora" izrečene protiv Dragutina Pavlovića, Vazmoslava Pavešića, otpremnika, dr. Franje Špehara ga je Rainer postavio za izvanrednog povjerenika Upravnog povjereništva na 10 godina prisilnog rada i gubitka nacionalne časti te konfiskaciju imovine, Petra Bačića, privatnog činovnika, Franju Violića, profesora u Sušaku, referenta prosvjetnog odsjeka upravnog povjereništva na 8 godina gubitka nacionalne časti i 5 godina prisilnog rada.

²⁷ Primorski vjesnik br. 248, 249, 250, 13. siječnja 1946., br. 255, 25. siječnja 1946.

²⁸ Primorski vjesnik br. 270, 1. ožujka 1946. "Nova vlada NR Hrvatske"; br. 333, 27. srpnja 1946. "Veličanstveni manifestacioni miting u Sušaku". Predsjedništvo Narodnog sabora 26. veljače 1946. utvrđuje sastav nove vlade NRH, u kojoj je dr. A. Koharović ostao ministar narodnog zdravlja, A. Vrkljan odlazi na novu dužnost ministra pomorstva FNRJ, dok u sastavu vlade više nema U. Štangera.

²⁹ Riječki list br. 202, 25. listopada 1947. "Zakon o izboru narodnih zastupnika za Ustavotvorni Sabor NRH".

Za Kotar Sušak su istaknute dvije liste NF-e: kandidat prve je A. Vrkljan, činovnik iz Sušaka, nastanjen u Beogradu, a zamjenik Josip Mavrinac, radnik iz Grobnika u JA. Nositelj druge je Zlatko Kovačić, radnik iz Grobnika, nastanjen u Sušaku.³¹ IO HRSS je u izbornom proglasu pozvao područsku listama NF-e.³²

U Primorsko-goranskom okrugu 10. studenoga 1946. u kotaru Sušak je glasovalo 16.380 ili 99,3% birača, za I. listu 13.957, a za II. 2.421. Izabran je A. Vrkljan.³³ Na konstituirajućoj sjednici Ustavotvornog sabora NRH izabrana je vlada u kojoj je ministar narodnog zdravlja ponovno bio dr. A. Koharović.³⁴

6. Izbori za Okružni NO-a 1. lipnja 1947. godine

Nakon donošenja Ustava NRH izglasan je i Zakon o izborima NO-a, 13. ožujka 1947. Ukazom Prezidijuma Sabora od 22. ožujka imenovane su okružne prvostupanijske izborne komisije, dok je Okružni NO-a raspisao izbore za mjesne (gradske) i kotarske NO.³⁵ Novi izbori NO-a obrazloženi su stupanjem na snagu Ustava i Zakona o izborima NO-a, jer su tadašnji NO-i izabrani sukladno starim propisima. Izbori za mjesne NO-e predviđeni su za 18. svibnja, a za kotarske, gradske i okružni 1. lipnja 1947.³⁶ Utvrđene su izborne jedinice i broj odbornika za ONO Primorsko-goranskog okruga.

Na izborima 1. lipnja 1947. prema neslužbenom izvješću izborne komisije od upisanih 14.157 birača, glasovalo ih je 12.821 ili 99,70%, odsutno ih je 1.303, a nisu glasovala samo njih 33. Za NF glasovalo je 97,96%³⁷ Prema naknadnim službenim rezultatima na izborima za Skupštinu GNO glasovalo je 99,74% birača, od toga za NF 97,96%, a za bezimenu kutiju 2,04% (162 glasa).³⁸ Konačno je objavljeno da je u Primorsko-goranskom okrugu na izborima za mjesne NO-e u Kotaru Sušak od upisanih 14.787, glasalo 12.871, odsutnih 1.843, a nije glasovalo 73 birača. "Bezimena kutija" dobila je 206 glasova. U postotku je glasovalo 99,43, za NF 97,85% za bezimenu kutiju 1,58%, a 0,56% birača nije glasovalo.³⁹

³⁰ Primorski vjesnik br. 362, 29. rujna 1946. "Prezidijum Sabora NRH raspisuje izbore za Ustavotvorni sabor".

³¹ Primorski vjesnik br. 368, 13. listopada 1946. "Svečana proslava puštanja u promet obnovljenog parobroda "Hrvatske"; br. 370, 18. listopada 1946. "Potvrđene su kandidatske liste Narodnog fronta za izbore za Ustavotvorni sabor"; br. 375, 30. listopada 1946. Predizborna aktivnost u Primorsko-goranskom okrugu "Zlatko Kovačić". Zlatko Kovačić (Žarko) na listi NF kotara Sušak. Rođen je 1907. u Grobniku, strojar, radio u Tvornici papira. U listopadu 1941. je uhićen i interniran u Italiju.

³² Primorski vjesnik br. 373, 25. listopada 1946. "Izborni proglas IO HRSS. Hrvatski seljački narode!".

³³ Primorski vjesnik br. 381, 13. studenoga 1946. "Izborni rezultati u Primorsko-goranskom okrugu".

³⁴ Primorski vjesnik br. 390, 4. prosinca 1946. "Zasjedanje Ustavotvornog sabora NRH".

³⁵ Riječki list br. 25, 30. ožujka 1947. "Imenovanje prvostepeničkih izbornih komisija za izbore Okružnog NO-a Primorsko-goranskog okruga".

³⁶ Riječki list br. 25, 30. ožujka 1947. "O izborima narodnih odbora".

³⁷ Riječki list br. 78, 3. lipnja 1947. "Masovno sudjelovanje naroda grada i kotara Sušak na izborima za narodne odbore".

³⁸ Riječki list br. 79, 4. lipnja 1947. "Nova velika pobjeda Narodnog fronta...". Konačni rezultat izbora za GNS u Sušaku sačinila je Gradska izborna komisija nakon što su dobivena 52 biračka listića osoba koje su

7. Zaključak – neka pitanja poratnih izbora

Rasprave o političkoj djelatnosti u Hrvatskoj nakon 1945. uglavnom su prikazivale komunizam kao najvažnijeg pokretača društvenih zbivanja. Iako se tvrdi da su političke stranke zabranjene, što ne odgovara tadašnjoj pravnoj regulaciji, ipak su one bile onemogućene u svom djelovanju. Na području Hrvatske naročito je značajan rad HSS-a, ali i onemogućavanje onih njegovih članova koji se nisu slagali s društveno-političkim, gospodarskim, kulturnim i drugim rješenjima vladajuće grupacije KP. Oporba se dijelom okupljala oko Crkve, koja nije politička institucija, ali je svojom redovitom djelatnošću ulazila u ona područja koja je totalitaristički režim htio imati pod svojom kontrolom. Kako je dolazilo do konfrontacija u stajalištima spram tih društvenih pitanja otvarala se mogućnost naklonosti Crkve spram onih progonjenih pristalica građanskog društva koji su kritizirali režim, a bili bliski njenim stajalištima o pojedinim pitanjima ili kako to piše Nada Kisić-Kolanović da je *“Katolička crkva u Hrvatskoj”* bila *“prostor za formiranje političkog pluralizma.”*⁴⁰ Zato je dolazilo do značajnih progona istaknutih crkvenih velikodostojnika, ali i nižih članova klera, koji su svojim radom mogli utjecati na stvaranje javnog mnijenja koje ne ide u prilog komunističkim shvaćanjima. Pobornici totalitarnog društva nastoje diskreditirati takve osobe, npr. sudskim postupcima, ali i nehumanim brahijalnim načinima ne prezajući od fizičke likvidacije politički nepoćudnih građana, ali i pripadnika Crkve. Kulminacija je suđenje nadbiskupu A. Stepincu i osuda na 16-godišnju robiju 1946. Nova se vlast brzo počela obračunavati s nepoćudnim svećenicima na području senjsko-modruške biskupije.

Izbori za Ustavotvornu skupštinu korak su do *“potpunog preuzimanja državnog kormila”*. Izborni zakoni su kombinirali većinski i razmjerni sustav što pogoduje KP i listi NF. Zakon o biračkim spiskovima odstranio je osobe koje su bili pretpostavljeni protivnici KP i liste NF. To su bili pristalice Mačekove struje u HSS, kler i bivši domobrani, koje su pobornici totalitarizma u komitetima proglašavali neprijateljima NOB, kako bi se na njih primijenile zakonske odredbe i na taj način bili onemogućeni da uđu na biračke spiskove. Predstavnici oporbenih građanskih stranaka uvidjevši kakvo se ozračje stvara i kakvi postupci primjenjuju odlučili su ne izaći na izbore. Dr. Maček je iz Pariza javio članovima HSS da apstiniraju od izbora. Kutija bez liste ostala je bez učinka za one koji su podupirali grupaciju građanskih političara i stranaka koji nisu htjeli izaći na izbore. *“Birače te tzv. crne kutije kasnije su ismijavali pa i sumnjivali partijski djelatnici.”*⁴¹ No Kisić-Kolanović nije navela kako se znalo tko je glasovao za koju listu. Glasovanje se vršilo kuglicama, a na prostoru gdje se

se nalazile na odsluženju vojnog roka. Br. 91, 18. lipnja 1947. “Konačni rezultat izbora za GNS u Sušaku”. Više je glasova bezimena kutija dobila samo na Rabu i Krku, te Čabru.

³⁹ Riječki list br. 67, 21. svibnja 1947. “Narod Primorsko-goranskog okruga pokazao je na izborima za mjesne Narodne odbore visoku političku svijest”; br. 68, 22. svibnja 1947. “Nedjeljni izbori za narodnu vlast pokazuju da čitav narod stoji čvrsto uz Narodnu frontu”. Broj glasova za “bezimenu kutiju” je u postotku u kotaru manji jedino od Delnica i Krka.

⁴⁰ KISIĆ-KOLANOVIĆ, Problem, str. 178

⁴¹ Ibid., str. 194.

glasovanje vršilo, naročito ako su kutije bile tako namještene, moglo se jasno čuti da li kuglica pada u jednu ili drugu kutiju, pogotovu onda kada su kutije liste NF bile pune kuglica, a oporbene su "bubnjale" u praznim kutijama bez liste. Dr. Grol žalio se da kutije trebaju biti tapecirane.

Članovi HSS koji su surađivali s KP u lipnju 1945. organizirali su stranku - HRSS. Ona je bila podržana od strane KP, jer je značila smanjenje mogućeg utjecaja ostatka HSS, koji se nije priklonio suradnji, na čelu s dr. Mačekom. Predsjednik je bio Franjo Gaži koji je javno zatražio da se dr. Mačeku sudi za izdaju i služenje fašizmu. Stvarao se poželjan privid političkog pluralizma pa makar unutar Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte. Od Glavne skupštine HRSS u rujnu 1945. ogradila se Marija Radić, udovica S. Radića, koja je držala da je ta stranka potpuno izgubila identitet izvorne stranke i svela se na seljačku sekciju KP.⁴² Ostala je bojazan od mogućeg utjecaja onih članova HSS, koji se nisu priklonili HRSS i NF, već su ostali uz dr. Mačeka.⁴³ I dalje su se vodili sudski postupci protiv njih, npr. Tome Jančkovića. Milovan Đilas je izjavio kako bi u Hrvatskoj HSS odnijela pobjedu na izborima da je imala mogućnost izaći sa svojom oporbenom listom.⁴⁴ Kisić-Kolanović iznosi podatak da su se 1952. na prvim izborima prema "*obrascu predlaganja više kandidata za jednu funkciju*" na listama našle osobe koje podržavaju "mačekovštinu" (njih oko 300 u mjestima u blizini Zagreba te Slavoniji).

Podatak da su to prvi izbori na kojima je predlagano više kandidata nije točan obzirom da se tijekom spomenutih izbora na Sušaku, održanih prije 1952. također spominje više lista, a time i kandidata, iako su sve u okviru NF.

Đilasovo mišljenje o utjecaju "mačekovaca" teško se može provjeriti, jer nema pouzdanih pokazatelja pa sve ostaje na pukoj pretpostavci. Treba naglasiti da je promičba KP ipak uspjela "*pokrenuti i uskladiti strasti dijela biračkog tijela 1945. godine*", jer se oslonila na "oslobodilački mit", a izborne parole, privukle su birače, iako se njihovo naknadno ostvarenje u praksi pokazalo dvojbenim.⁴⁵ KP je vješto koristila predizborne napade protiv sebe, pogotovo od strane osoba i skupina koje su surađivale s okupatorom pa je namjerno poistovjećivala njih i one koji su antifašisti, ali se nisu slagali s totalitarističkom linijom KP. Zato je svim oporbenjacima trebalo "prišiti" etiketu "fašista" i onemogućiti njihovo učešće na izborima, stvarajući predizbornu psihozu urote protiv NF i KP kao njene čelne grupacije.

⁴² Ibid., str. 195.

⁴³ Loc. cit.

⁴⁴ Ibid., str. 194; prema, ĐILAS, Milovan, Druženje s Titom, 1990., str. 89; SPEHNJAK, Funkcioniranje "plebiscitarne demokracije" u Hrvatskoj 1945-1952, Časopis za suvremenu povijest, 1-3, 1991., str. 215-241.

⁴⁵ KISIĆ-KOLANOVIĆ, Problem, str. 194. Npr. "*Za jedinstvo cijelog hrvatskog naroda!*", "*Za ostvarenje hrvatske državnosti!*", "*Za što više siromašnih seljaka i radnika u Hrvatskom saboru!*".

SAŽETAK

GROBNIŠĆINA I IZBORI 1945 - 1947. GODINE

Nakon završetka vojnih operacija 1945. godine na prostoru Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) pristupilo se izborima za različite razine organa vlasti, nekadašnjih narodnooslobodilačkih odbora (NOO), a sada narodnih odbora (NO). Taj proces obuhvatio je i Grobnišćinu te tanašnji Primorsko-goranski okrug. Prvi poratni izbori održani su u okviru Jedinostvene Narodnooslobodilačke Fronte (JNOF) 17. svibnja 1945. Nastoji se pokazati da se na čelu JNOF ne nalaze samo članovi Komunističke Partije (KP), već i drugi antifašistički građanski političari. Želi se stvoriti uvjerenje kako neće biti jednopartijskog sustava, da će se poštivati prava Crkve i vjernika. Izbori za NO-e održani su 30. rujna 1945. Na izbore za Ustavotvornu skupštinu 11. studenoga 1945. izašla je samo lista Narodne Fronte (NF). Uz osnovnu listu bile su istaknute i dvije tzv. vezane liste. Slijede 5. izbori za Ustavotvorni sabor NRH 10. studenoga 1946. godine i izbori za Okružni NO-a 1. lipnja 1947. godine

Ključne riječi: Grobnišćina, izbori, 1945.-1946. godina.

SUMMARY

THE GROBNIK AREA AND THE 1945 ELECTIONS

After the military operations ended in 1945, elections were held in the Democratic Federative Yugoslavia (DFJ) for various government bodies of the National Committee (NO), which was previously called the National- Liberation Committee (NOO). Elections were also held in the Grobnik Area and area that was then known as the Primorsko-goranski District. The first elections in the post-war period were held on 17th May 1945 within the framework of the Unified National-Liberation Front (JNOF). The elections were intended to create the image that the leadership of the JNOF would not consist only of members of the Communist Party, but also of other antifascist civilian politicians. They were supposed to convince the people that there would be no one-party system and that the rights of the Church and its members would be respected. The elections for the NO were held on 30th September 1945. In the elections for the Constituent Assembly held on 11th November 1945 only one party, the National Front (NF), ran. Alongside this basic list of candidates, two, so-called 'associated' lists, were put forward.